

MARTA KOPINIAK
Uniwersytet Wrocławski
ORCID 0000-0003-2907-5850

Recenzja książki: C.E. Ariese, M. Wróblewska, *Practising Decoloniality in Museums. A Guide with Global Examples*, Amsterdam 2021

Problem dekolonizacji

W listopadzie 2021 roku premier Grecji Kiriakos Mitsotakis stwierdził w trakcie wizyty w Londynie: „Nasza pozycja jest bardzo jasna. Marmury zostały skradzione w XIX wieku, ich miejsce jest w Muzeum Akropolu i musimy poważnie przedyskutować tę kwestię.”¹ Słowa te oraz jasne intencje odzyskania wywiezionych z Grecji zabytków obiegły świat, skupiając uwagę opinii publicznej na kwestii, która zajmuje badaczy i muzealników od długiego czasu – dekolonizacji muzeów. Jest to element szerszej dyskusji o demokratyzacji muzeów, dostępie i udziale publiczności w funkcjonowaniu tych instytucji, nieograniczający się tylko do zwrotu wywiezionych w przeszłości zabytków czy zmiany organizacji i opisu kolekcji. Wykorzystanie perspektywy krytyki postkolonialnej i rozpatrywanie muzeum jako instytucji o kolonialnym charakterze jest ważnym elementem tego procesu, w ramach którego dochodzi do przekonfigurowania sposobu postrzegania instytucji muzeum. Ukazuje się wiele publikacji dotyczących dekolonizacji konkretnych muzeów, chociażby wydana w 2020 roku publikacja Dana Hicksa *The Brutish Museums: The Benin Bronzes, Colonial Violence and Cultural Restitution*, czy dotyczących konkretnych grup, jak *Decolonizing Museums: Representing Native America in National and Tribal Museums* z 2012 roku autorstwa Amy

¹ G.K. Adams, *Greek PM calls for talks on Parthenon marbles ahead of Downing Street visit*, <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/2021/11/greek-pm-calls-for-talks-on-parthenon-marbles-ahead-of-downing-street-visit/#> [dostęp 24.02.2022]

Lonetree. Realizowanych jest też wiele projektów mających na celu teoretyczne oraz praktyczne zmierzenie się z tym tematem. Jednym z takich projektów jest *European Colonial Heritage Modalities in Entangled Cities* (ECHOES), którego celem jest eksploracja kolonialnej przeszłości Europy i Świata.

Jednym z głównych problemów, podkreślanych na stronie internetowej projektu, jest brak oficjalnej refleksji nad kolonialną przeszłością i dekolonizacją współczesności w narracjach o europejskim dziedzictwie². Realizacja projektu, w ramach którego współpracują instytucje z miast takich jak Rio de Janeiro, Lizbona, Nuuk, Kopenhaga, Brystol, Kapsztad, Marsylia, Szanghaj, Amsterdam i Warszawa, zakłada m.in. teoretyczne i metodologiczne opracowanie idei dekolonizacyjnych uwikłań, przeanalizowanie praktyk związanych z „polityką dziedzictwa” krajów UE i związanych z nimi elementów kolonialnych, a także zbadanie i ocenę praktyk związanych z dziedzictwem w europejskich i nie-europejskich miastach oraz uwikłań pomiędzy nimi. Nacisk położony będzie na muzea miejskie, kreacje artystyczne i działania mieszkańców³.

Cele te spotykają się w publikacji *Practising Decoloniality in Museums. A Guide with Global Examples* autorstwa Csilli E. Ariese i Magdaleny Wróblewskiej, wydanej w 2021 roku przez Amsterdam University Press. Książka ta, znajdująca się w wolnym dostępie, jest efektem skoncentrowania części projektu ECHOES na muzeach miejskich jako głównych centrach, w których współcześnie pojawia się dziedzictwo kolonialne⁴. W jej ramach autorki przedstawiają propozycję modelu, który pozwala obrazować, analizować i konceptualizować działania mające na celu dekolonizację muzeów. Założeniem publikacji, jak wskazuje tytuł, jest jej praktyczne zastosowanie w pracy muzealników, a także badaczy i studentów związanych z muzeologią. Powiązanie teorii i praktyki w omawianej publikacji odzwierciedla też doświadczenia autorek, które związane są z muzeami w obu tych obszarach.

Autorki i ich badania

Csillia E. Ariese jest muzeolożką pracującą aktualnie na Uniwersytecie w Lejdzie. Jej wcześniejsze doświadczenia w badaniu relacji pomiędzy muzeami

² Home – Project ECHOES, <https://projectechoes.eu/> [dostęp 25.02.2022]

³ About – Project ECHOES, <https://projectechoes.eu/about/> [dostęp 26.02.2022]

⁴ C.E. Ariese, M. Wróblewska, *Practising Decoloniality in Museums. A Guide with Global Examples*, Amsterdam 2021, s. 16.

a publicznością prezentuje jej praca doktorska, *The Social Museum in the Caribbean. Grassroots Heritage Initiatives and Community Engagement* z 2018 roku, w której opisuje praktyki partycypacyjne w karaibskich muzeach. Magdalena Wróblewska z kolei jest historyczką sztuki związaną z Uniwersytetem Warszawskim, wieloletnią pracownicą Uniwersytetu oraz Muzeum Warszawy, współtwórczynią wystawy głównej tego muzeum oraz jej katalogu.

Bezpośrednimi obiektami bardziej szczegółowych badań autorek są dwa muzea: Muzeum Amsterdamu i Muzeum Warszawy, z którymi badaczki są ściśle związane⁵. Magdalena Wróblewska jest pełnomocnikiem dyrektora Muzeum Warszawy ds. naukowo-badawczych, a Csillia E. Ariese w swoich badaniach podejmuje problem tego, jak mierzy się Muzeum Amsterdamu ze swoją kolonialną przeszłością. W analizowanej publikacji wychodzą one jednak poza te dwa muzea, korzystając z szerokiej palety źródeł na temat instytucji z wielu regionów świata, co stanowi o rzeczywistym globalnym charakterze omawianych zagadnień.

Sześć celów dekolonizacji

Książka *Practising Decoloniality in Museums. A Guide with Global Examples* podzielona jest na sześć głównych rozdziałów, odpowiadających sześciu kategoriom działań mających na celu dekolonizację. Są to:

1. tworzenie widoczności (*Creating Visibility*),
2. zwiększanie inkluzywności (*Increasing Inclusivity*),
3. decentralizacja (*Decentering*),
4. orędownictwo empatii (*Championing Empathy*),
5. rozwijanie transparentności (*Improving Transparency*),
6. zaakceptowanie wrażliwości (*Embracing Vulnerability*).

Autorką rozdziału pierwszego, piątego i szóstego jest Magdalena Wróblewska, a rozdziałów drugiego, trzeciego i czwartego Csillia E. Ariese.

Kategoria „Tworzenie widoczności” (*Creating Visibility*) odnosi się do tego co, dlaczego i dla kogo jest (i nie jest) widoczne w muzeum. Jak bowiem piszą autorki, decyzja o tym, co jest widoczne, jest zawsze związana z władzą, jako że dotyczy konkretnego systemu wiedzy⁶. Tworzenie widoczności jest więc procesem, w którym poruszane są tematy dotychczas przemilczane i pokazywane są obiekty

⁵ Ibidem.

⁶ C.E. Ariese, M. Wróblewska, op. cit., s. 22.

dotychczas ukrywane w magazynach lub w ogóle nie zajmujące do tej pory muzealników. Tworzenie widoczności to też angażowanie do pracy muzealnej ludzi, którzy wcześniej nie pojawiali się w tej przestrzeni, oraz używanie języka, który był w niej nieobecny. Wreszcie jest to odchodzenie od imperialistycznego, zachodniego systemu wiedzy, który sprawia, że wiele przekazów pozostaje niezrozumiałych, a więc niewidocznych.

Rozdział drugi, noszący tytuł „Zwiększanie inkluzywności” (*Increasing inclusivity*), porusza temat ciągle postępującego angażowania publiczności muzeów w ich działalność, aby muzeum jako instytucja te – cytując autorki – „nie mówiła *za* innymi, ale *jako* inni” („the museum does not speak *for* others but *as* others”)⁷. Postępujące od lat 70. zwiększanie społecznej roli muzeów przejawia się w realizowaniu coraz szerszej palety działań angażujących publiczność w bezpośrednią działalność muzeów. Przykładem takiego działania z jasnym dekolonizacyjnym celem jest angażowanie członków kolonizowanych społeczności w dyskusje dotyczące np. repatriacji zbiorów. Innym elementem zwiększania inkluzywności może być też zatrudnianie w muzeach osób o różnorodnym pochodzeniu i doświadczeniach.

Decentralizacja (*Decentering*), trzecia kategoria dekolonizacji, związana jest z odchodzeniem od utartych schematów i norm na rzecz nowych procesów i narracji. Przykładem tego może być zmiana prowadzenia narracji na punkt widzenia innej grupy lub zmiana sposobu opisu czy organizacji kolekcji. Procesy te są „niewygodne”⁸, zwłaszcza dla grupy dotychczas wyznaczającej „normę”; mogą one wzbudzać dużo kontrowersji i powodować dyskomfort u muzealnikom i publiczności. Ich celem jest jednak przesunięcie granic owej normy i włączenie do niej grup dotychczas wykluczonych.

Kategoria czwarta, a więc „Orędownictwo empatii” (*Championing empathy*), opisuje cały wachlarz zachowań jednostek oraz działań instytucji, które pozwalają na pojawienie się w muzeum emocji. Autorki piszą: „W ostatnich latach emocjonalne wystawy stały się bardziej popularne, tak samo jak tworzenie przestrzeni na doświadczanie emocji, refleksję oraz interakcje społeczne.”⁹ Empatia jest w postrzeganiu autorek sposobem na rozwiązanie problemów globalizacji: pandemii, katastrof naturalnych, migracji i innych – to ona pozwala poczuć jedność

⁷ Ibidem, s. 37.

⁸ C.E. Ariese, M. Wróblewska, op. cit., s. 52.

⁹ Ibidem, s. 67.

z innymi osobami na drugim końcu świata¹⁰. Muzea oddziałują więc na emocje, aby ich przekaz silniej trafił do odbiorców, ale też pozwalają na swobodne wyrażanie owych emocji w przestrzeni, która do niedawna nie kojarzyła się z otwartością na różnorodne przeżycia.

„Rozwijanie transparentności” (*Improving Transparency*), kategoria będąca tytułem rozdziału piątego, odnosi się do odpowiedzialności muzeów wobec społeczeństwa za teraźniejsze i przeszłe działania instytucji. Najczęściej dyskutowanymi aspektami tej kategorii dekolonizacji są proveniencja zbiorów oraz ich repatriacja. Jest to jednak temat o wiele szerszy, związany z ogólnymi sposobami tworzenia i organizacji muzeów za pomocą „imperialnego kolekcjonerstwa”¹¹, a także konsekwencje tych działań w teraźniejszości. Inne aspekty tej kategorii dekolonizacji to: kwestie autorstwa wystaw oraz tekstów; procesy decyzyjne związane np. z programami muzeów czy polityką zatrudniania; a także relacje władzy w instytucji¹².

Ostatni, szósty rozdział, „Zaakceptowanie wrażliwości” (*Embracing Vulnerability*), omawia otwartość instytucji na krytykę czy atak w odpowiedzi na agresywne, kolonialne działania w przeszłości¹³. Funkcjonowanie w stanie ciągłej otwartości na atak jest, według autorek, kluczowym elementem przewycięzania kolonialnych relacji władzy i kolonialnego widzenia świata. Wrażliwość jest krokiem dalej niż empatia i inkluzywność, jest przyjmowaniem krytyki oraz ciągłym odsłanianiem własnych niepowodzeń, niekompetencji i błędów. Pozbywanie się w ten sposób instytucjonalnego autorytetu pozwala w dłuższej perspektywie stworzyć głębokie, pozytywne relacje ze społecznością skupioną wokół muzeum, oparte na równości i szacunku¹⁴.

Kategorie użyte do wyodrębnienia opisanych wyżej rozdziałów dzielą bardzo szerokie zagadnienie dekolonizacji i konkretnych jej celów na mniejsze tematy, obejmujące najważniejsze elementy tej działalności, spotykane zarówno w literaturze, jak i praktyce muzealnej¹⁵.

¹⁰ Ibidem, s. 68.

¹¹ Ibidem, s. 82.

¹² Ibidem.

¹³ C.E. Ariese, M. Wróblewska, op. cit., s. 97.

¹⁴ Ibidem, s. 98.

¹⁵ Zob. np. A.E. Coombes, R.B. Phillips, *Museum Transformations: Decolonization and Democratization*, 2020; *Museum Activism*, red. R.R. Janes, R. Sandell, Nowy Jork 2019.; E. Schoenberger, *What does it mean to decolonize a museum?*, <https://www.museumnext.com/article/what-does-it-mean-to-decolonize-a-museum/> [dostęp 26.02.2022 r.]

Struktura publikacji i jej zawartość

Struktura rozdziałów jest przejrzysta i jednolita: mają one formę odrębnych esejów rozpoczynających się teoretycznym wstępem zatytułowanym „Wyzwanie” (*The Challenge*) i praktycznymi przykładami w części „Zmiana” (*The Change*), obrazującymi wcześniejsze argumenty teoretyczne. Na przykład w rozdziale szóstym – „Zaakceptowanie wrażliwości” (*Embracing Vulnerability*) – Magdalena Wróblewska omawia teoretyczne podstawy odsłonięcia przez muzea ich słabości, podkreślając zalety odejścia od brutalnych i dominujących praktyk na rzecz wrażliwości i bycia otwartym na krytykę działalności instytucji i jej pracowników jako sposobu na budowanie głębokich, wartościowych relacji. Następnie podaje praktyczne przykłady tego, jak może wyglądać otwartość się na krytykę – może ona mieć formę np. współpracy z artystami czy społecznością lokalną, która jest niezadowolona z działalności danej instytucji, w celu poprawy wzajemnej relacji.

W dalszej części wszystkich rozdziałów pojawiają się *case studies* – bardziej szczegółowe omówienia wybranych działań obrazujących daną kategorię dekolonizacji. W doborze analizowanych przykładów zdecydowanie widoczne jest wcześniejsze doświadczenie autorek – Ariese z muzeami z Karaibów oraz Amsterdamu, Wróblewskiej z muzeami polskimi, takimi jak np. POLIN czy Muzeum Narodowe w Warszawie. Przykłady te nie dominują w zawartości książki, pozwalają jednak autorkom w najlepszy sposób wykorzystać ich wiedzę w prezentowaniu omawianych zagadnień. Pozostając przy tym samym przykładzie, w rozdziale szóstym znaleźć można szczegółowe omówienie wystawy „Muzeum Innych” (*The Museum of Others*) w Pitt Rivers Museum w Oksfordzie, rzeźby „Szubienica” (*Scaffold*) w Walker Art Center w Minneapolis, idei „Muzeum krytycznego” Piotra Piotrowskiego w kontekście Muzeum Narodowego w Warszawie oraz wystawy stałej Narodowego Muzeum Danii w Kopenhadze pt. „Głosy z kolonii” (*Voices from the Colonies*).

Zarówno *case studies*, jak i bardziej zwięzłe opisy działań muzeów stanowią przykłady wspomnianych w opisie projektu ECHOES *entanglements* – uwikłań w historyczne i współczesne relacje pomiędzy różnymi społecznościami i grupami. Z jednej strony autorki opisują muzea w metropoliach Starego Świata, które poprzez różne działania dekolonizacyjne zmieniają się (lub próbują się zmienić) w instytucje reprezentujące punkty widzenia i wartości różnorodnych grup – wymienić można tu chociażby Muzeum Brytyjskie czy Duńskie Muzeum Narodowe.

Inną grupą muzeów są muzea z terenów kolonizowanych, które realizują działania mające na celu rekonfigurację pamięci i przeniesienie punktu ciężkości owej pamięci na doświadczenia, przeżycia i wartości społeczności zamieszkujących te tereny –wymienić tu można Belmont Estate w Grenadzie, Muzeum Czarnych Cywilizacji w Dakarze czy Liberty Hall: The Legacy of Marcus Garvey w Kingston na Jamajce. Jeszcze inną grupą muzeów są instytucje, których kategoryzacja nie jest tak prosta, ponieważ znajdując się w byłych koloniach, w jasny sposób (choć niekoniecznie intencjonalnie) biorą lub brały udział w dalszym pogłębianiu marginalizacji lub poczucia obcości różnych grup, czego przykładem może być Walker Art Center w Minneapolis i opisywana przez autorki sytuacja związana z umieszczeniem w nim rzeźby „Szubienica” (*Scaffold*), która wzbudziła bardzo negatywną reakcję w społeczności Rdzennych Amerykanów¹⁶.

Bardzo wartościowe dla czytelników są umieszczone w każdym rozdziale sekcje „Dalsza lektura” (*Further reading*) oraz „Dalsze przykłady” (*Further examples*), w których autorki rekomendują publikacje umożliwiające dalsze zgłębienie poruszanego tematu oraz wymieniają kolejne przykłady działań muzeów związane z tematem rozdziału. W przywoływanym wyżej rozdziale szóstym „Zaakceptowanie wrażliwości” (*Embracing Vulnerability*) propozycjami do dalszej lektury są trzy pozycje: *From Museum Critique to Critical Museum*¹⁷ pod redakcją Katarzyny Murawskiej-Muthesius i Piotra Piotrowskiego, artykuł *Looking Back Ahead: A Short History of Collaborative Work with Indigenous Source Communities at the Weltmuseum Wien*¹⁸ autorstwa Claudii Augustat i Wolfganga Kapfhammera oraz *A Theory of Taking* Dana Hicksa, rozdział z jego książki *The Brutish Museum*¹⁹. Dalsze przykłady (*Further examples*) wnoszą jeszcze więcej do różnorodności, która charakteryzuje omawianą publikację. W owym szóstym rozdziale są to muzea z Australii, Portugalii, Polski i Kanady, które reprezentują szeroki wachlarz działań muzealnych – od tradycyjnych wystaw, przez artystyczną rezydencję, po utworzenie zespołu muzycznego w muzeum.

¹⁶ C.E. Ariese, M. Wróblewska, op. cit., s. 102–103.

¹⁷ *From Museum Critique to Critical Museum*, red. K. Murawska-Muthesius, P. Piotrowski, Londyn i Nowy Jork 2017.

¹⁸ C. Augustat, W. Kapfhammer, *Looking Back Ahead: A Short History of Collaborative Work with Indigenous Source Communities at the Weltmuseum Wien*, „Boletim Museu Paraense Emilio Goeldi: Ciências Humanas” 12(3)/2017, s. 749-764.

¹⁹ D. Hicks, *The Brutish Museums: The Benin Bronzes, Colonial Violence and Cultural Restitution*, Londyn 2020.

Rozdziały zakończone są bibliografiami. Każdą z list wykorzystanych pozycji można opisać, znów posługując się określeniem „różnorodna”. Znajduje się w nich podstawowa literatura podejmująca tematykę postkolonialną²⁰, nowsze publikacje poruszające ogólną tematykę postkolonializmu, również w kontekście muzeów²¹, ale też pozycje, których autorzy zajmują się szerzej rozumianym angażowaniem publiczności w działalność muzeów²². Tak szeroki zakres wykorzystanej bibliografii oraz wykorzystanie publikacji autorów należących do społeczności pełniących wiodącą rolę w dekolonizacji muzeów i społeczeństw stanowi o wysokiej jakości naukowej refleksji zawartej w książce, ale świadczy o spójności postaw i poglądów piszących o dekolonizacji Auterek.

Nie jest to jednak klasyczna monografia naukowa, autorki otwarcie mówią bowiem o tym, iż materiał wykorzystany do jej napisania nie jest reprezentatywny, zarówno geograficznie jak i kulturowo. Kluczową częścią publikacji jest więc wstęp, bez którego trudno byłoby zrozumieć zamysł autorek. Nie brakuje bowiem różnego rodzaju piśmiennictwa poruszającego problem dekolonizacji muzeów jako instytucji, co widoczne jest w publikacjach uwzględnionych przez autorki w bibliografii. Czym więc wyróżnia się ta książka? Autorki piszą:

„Zaprojektowałyśmy ramy konceptualne z sześcioma celami dekolonizacji. To pozwala nam na stworzenie bardziej tematycznego podziału w praktykowaniu de-kolonializmu. [...] Nasze ramy konceptualne zdecydowanie nie są typologią. Nie ma ścisłych kryteriów, które determinują, które działanie pasuje do której kategorii. Zaletą tego jest możliwość uwzględnienia w ramach konceptualnych wielu różnych rodzajów działań”²³.

Główną wartością książki Ariese i Wróblewskiej jest właśnie zaprezentowanie bardzo szerokiego materiału w ramach kategorii tematycznych – celów dekolonizacji. Nie tylko umożliwia to porównanie między sobą przykładów ujętych

²⁰ Zob.: G.C. Spivak, *Can the Subaltern Speak? Speculations on Widow-Sacrifice*, „Wedge” 7/8 1985, s. 120-130.; D. Chakrabarty, *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton i Oxford 2000.

²¹ Zob. M. McLoughlin, *Museums and the Representation of Native Canadians. Negotiating the Borders of Culture*, Londyn i Nowy Jork 2014; A.A. Azoulay, *Potential History: Unlearning Imperialism*, Londyn 2019.

²² Zob. N. Simon, *The Participatory Museum*, Santa Cruz 2010; N. Simon, *The Art of Relevance*, Santa Cruz 2016.; *Museums, Equality and Social Justice*, red. R. Sandell, E. Nightingale, Londyn i Nowy Jork 2012.

²³ C.E. Ariese, M. Wróblewska, op. cit., s. 14.

przez autorki w tej samej kategorii, których wyróżniają wiele, ale również unaczynia fakt, iż wiele z przykładów można umieścić w kilku kategoriach.

Ponadto ogólne cele dekolonizacji sprawiają, że łatwo umieścić je w innych kontekstach współczesnego muzealnictwa oraz ogólnych zmian społecznych – na przykład w formule działań partycypacyjnych czy aktywizmu muzealnego. Do tych idei odnoszą się zresztą autorki – zarówno bezpośrednio w tekście, jak i pośrednio, m.in. poprzez publikacje uwzględniane w sekcjach „Dalsza lektura” (*Further Reading*). To kolejna wartościowa cecha analizowanej książki – pokazanie, że nie ma jednej dobrej drogi w procesie dekolonizacji muzeów.

Przesłanie to jest bardzo wyraźne nawet pomimo zamieszczenia we wstępie infografiki zatytułowanej „Jak zaprojektować swoje własne działanie dekolonizujące” (*How to design your own decolonial practice*)²⁴. Owa infografika, jak i cały „przewodnik” po dekolonizacji w muzeum, jest bowiem zbiorem wskazówek i pomysłów, elementów działań, z których niczym z klocków można „zbudować” własne działanie, dopasowane do potrzeb.

Co ważne, autorki podkreślają znaczenie dekolonizacji w szerszym kontekście społecznym, nie tylko w odniesieniu do muzeów w państwach, które były lub są koloniami/kolonizatorami, ale do instytucji muzeum w ogóle²⁵. Takie podejście pozwala na uwzględnienie muzeów z krajów takich jak Polska, ponieważ muzeum jako instytucja postrzegane jest jako z natury kolonialne, mające na celu oświecać masy.

Krytyczne podejście

Przeprowadzona analiza pokazuje przydatność formuły publikacji, w której autorki zawarły przykłady, z którymi mogą identyfikować się pracownicy różnych typów muzeów, a jednocześnie dostarczyły dużą dawkę teoretycznych podstaw swoich założeń. Pewne wątpliwości wzbudza jednak zbyt mało krytyczne spojrzenie na prezentowane przykłady działań dekolonizacyjnych. Autorki piszą we wstępie, że nie uważają, iż wartościowe jest mówienie o „najlepszych” praktykach, ponieważ chcą pokazać, iż „wszystkie działania dekolonizacyjne mogą być znaczące, ważne lub inspirujące, oraz że w zależności od budżetu czy skali praktykowanie dekolonializmu

²⁴ Ibidem, s. 18.

²⁵ Ibidem, s. 113.

jest zawsze możliwe w ten czy inny sposób”²⁶. Dlatego bardziej zasadne jest według nich skupianie się na osiągnięciach, tym, co pozostaje po danym działaniu i modelowaniu nowych projektów w oparciu o wcześniejsze doświadczenia.

Autorki podają jasną argumentację za takim podejściem, wskazując na brak możliwości porównania i oceny konkretnych przykładów: „Jako że kolonializm zostawił różne ślady na różnych społecznościach i ich instytucjach, logiczne wydaje się stwierdzenie, że dekolonizacja wymaga w każdym przypadku indywidualnego podejścia.”²⁷ Dalej czytamy: „Dlatego nie ma możliwości porównania praktyk de-kolonialnych, nie jest też zasadne mówienie o „najlepszych” czy „najgorszych” praktykach”.²⁸ Książka ta jest więc zbiorem praktyk, których autorki nie zamierzały oceniać.

Wartością, która ma rekompensować brak krytycznego skomentowania przywoływanych przykładów jest, wielokrotnie już przeze mnie wspomniana, różnorodność, a także uwypuklanie lokalnych kontekstów, w ramach których funkcjonują konkretne muzea. Zgadzam się z autorkami, że ocena podobnych działań jest wyjątkowo problematyczna – prawdopodobnie niemożliwa, a na pewno nie zawsze celowa czy produktywna. Jednak wszystkie podobne działania, nawet jeśli nie podlegają jednoznacznej ocenie, rodzą pytania dotyczące zasadności formy, treści oraz efektu (lub jego braku). Najbardziej dyskusyjnym komponentem różnorodnych działań angażujących publiczność, nastawionych na bezpośrednie wpłynięcie na życie społeczności wokół muzeum lub spowodowanie szerszej zmiany społecznej, jest kwestia, czy w trakcie takiego działania nie pogłębiane są podziały, stereotypy oraz władza muzeum.

Zwraca na to uwagę m.in. Bernadette Lynch²⁹, która szeroko opisuje praktyki muzeów, pomyślane jako partycypacyjne, aktywistyczne lub właśnie dekolonizujące, lecz w rzeczywistości nie oddające publiczności żadnej władzy nad instytucją i jej zawartością. Wręcz przeciwnie – pogłębiają one uprzedzenia i podziały, często zniechęcając do dalszego angażowania się członków społeczności w działania muzeum. Casja Lagerkvist w krytyczny sposób przeanalizowała działalność Museum of World Culture w Szwecji, opisując dwa kontrowersyjne wydarzenia

²⁶ Ibidem, s. 14.

²⁷ Ibidem, s. 13.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Zob. np. B. Lynch, *Neither helpful nor unhelpful. A clear way forward for the useful museum*, [w:] *Museums and Social Change. Challenging the Unhelpful Museum*, pod red. A. Chynoweth, B. Lynch, K. Petersen, S. Smed, Londyn 2020, s. 1–32.

z życia tej placówki. Omawia m.in. kontrowersje wokół wykorzystania wersetów Koranu na obrazie przedstawiającym parę kochanków, który był częścią wystawy dotyczącej pandemii HIV/AIDS. Jej analiza bardzo jasno pokazuje różne siły zewnętrzne i wewnętrzne, które wpływały na działania Muzeum i pozwala wyciągnąć szersze wnioski co do ryzyka i możliwości działań, które mają na celu zmiany społeczne³⁰.

Dlatego uważam, że w książce Ariese i Wróblewskiej brakuje wyraźniejszego podkreślenia potencjalnych problemów z którymi mogą spotkać się osoby podążające drogą zmiany pod kierunkiem analizowanego „przewodnika”. Krytyczne podejście do poruszanych tematów przejawia się w bardzo ograniczonym stopniu w niektórych rozdziałach w części „Zmiana” (*The Change*), np. w rozdziale drugim „Zwiększanie inkluzywności” (*Increasing Inclusivity*) znaleźć można krótką krytyczną uwagę dotyczącą tokenizmu w zatrudnianiu i angażowaniu osób z grup marginalizowanych oraz faktu, iż inkluzywność nie oznacza decentralizacji³¹. Podobne krótkie komentarze znaleźć można też w rozdziale trzecim i czwartym. W jeszcze mniejszym stopniu owe krytyczne spojrzenie widoczne jest w *case studies* – minimalna obecność problemów i wątpliwości zgodna jest z założeniami metodologicznymi przyjętymi przez autorki. Jednym z nielicznych przykładów owego krytycznego spojrzenia w analizach konkretnych przykładów działań muzealnych jest komentarz Sumay’i Kassim dotyczący rzeczywistych warunków realizacji projektu *The Past is Now* w Birmingham Museum & Art Gallery. Pisarka po zakończeniu współpracy z muzeum publicznie wypowiedziała się na temat braku rzeczywistej mocy sprawczej, nieadekwatnego wynagrodzenia oraz wręcz wykorzystywania osób niebiałych w działaniach instytucji kultury³². W tym przypadku autorki posłużyły się cudzym głosem do wyrażenia krytyki działania. Własny krytyczny komentarz zawarły m.in. opisując istnienie i działania *Musee des Civilisations Noires* (Muzeum Czarnych Cywilizacji) w Dakarze, które finansowane poprzez kredyty z Chin³³.

Ten marginalny zaledwie poziom krytycznego podejścia do omawianych zagadnień obniża jakość publikacji, a zwłaszcza jej wartość dla muzealników chcących rzeczywiście wykorzystać ją jako przewodnik po niepewnych wodach

³⁰ C. Lagerkvist, *Empowerment and anger: learning how to share ownership of the museum*, “Museum and Society” 4(2)/2006, s. 52-68.

³¹ C.E. Ariese, M. Wróblewska, op. cit., s. 40.

³² Ibidem, s. 88.

³³ Ibidem, s. 92.

rekonfiguracji pozycji muzeów w świecie. Wartość pozytywnych przykładów jest oczywista, jednak w przypadku dyskusji o kolonializmie, niewolnictwie i rasizmie nie można uciec od nieprzyjemnej rzeczywistości i teraźniejszości, która zdaje się być przyćmiewana w tej publikacji wizją zdekolonizowanej, pozytywnej przyszłości. Jednak zanim to nastąpi, muzea jak i całe społeczeństwo czeka trudna praca w rozpoznawaniu własnych uprzedzeń i ograniczeń.

Dlatego wartościowym elementem mogłoby być opatrzenie każdego z rozdziałów odrębną sekcją, w której autorki zawarłyby prowokujące do dalszego namysłu pytania uwypuklające problemy, jakie mogą napotkać osoby chcące realizować każdy z sześciu celów dekolonizacji. Czy na pewno opisywane działanie wpływa pozytywnie na osoby, do których jest skierowane? Czy nie dyskryminuje innej marginalizowanej grupy? Na ile możliwe jest przewidzenie reakcji odbiorców na konkretny projekt? Jak zareagować, kiedy odbiór będzie negatywny? Czy odpowiedź pracowników instytucji była w tym przypadku adekwatna? Jak inaczej można było rozwiązać ten problem? Odnosząc się wprost do kwestii własnego krytycznego komentarza, autorki dałyby czytelnikom jeszcze więcej narzędzi do pracy we własnych muzeach.

Podsumowanie

Podsumowując, doświadczenie autorek pozwoliło im stworzyć książkę, która łączy teoretyczne rozważania nad różnymi aspektami dekolonizacji w muzeach oraz praktyczne przykłady, które charakteryzują się dużą różnorodnością tematyczną, jakościową oraz – być może przede wszystkim – geograficzną, czego należy oczekiwać od publikacji poświęconej dekolonizacji. Elementem wyróżniającym omawianą książkę jest jej podejście do dekolonizacji w kontekście instytucji muzeum. Szerokie ujęcie różnorodnych aspektów dekolonizacji w ramach sześciu głównych kategorii pozwala spojrzeć na różnorodne działania w sposób uwypuklający ich przydatność do osiągnięcia danego celu. Pomimo opisanych wyżej wad w postaci niewystarczającego krytycznego komentarza, pozycja ta jest bardzo wartościową lekturą, proponującą narzędzia i pomysły, jak rozpocząć dekolonizację każdego muzeum.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Adams, G.K. *Greek PM calls for talks on Parthenon marbles ahead of Downing Street visit*, <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/2021/11/greek-pm-calls-for-talks-on-parthenon-marbles-ahead-of-downing-street-visit/#> [dostęp: 24.02.2022]
- Ariese, C.E., Wróblewska, M., *Practising Decoloniality in Museums. A Guide with Global Examples*, Amsterdam 2021.
- Augustat, C., Kapfhammer, W., *Looking Back Ahead: A Short History of Collaborative Work with Indigenous Source Communities at the Weltmuseum Wien*, "Boletim Museu Paraense Emilio Goeldi: Ciências Humanas" 12(3)/2017, s. 749-764.
- Azoulay, A.A., *Potential History: Unlearning Imperialism*, Londyn 2019.
- Chakrabarty, D., *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton i Oxford 2000.
- Coombes, A.E., Phillips, R.B., *Museum Transformations: Decolonization and Democratization*, 2020.
- From Museum Critique to Critical Museum*, red. K. Murawska-Muthesius, P. Piotrowski, Londyn i Nowy Jork 2017.
- Hicks, D., *The Brutish Museums: The Benin Bronzes, Colonial Violence and Cultural Restitution*, Londyn 2020.
- Home – Project ECHOES, <https://projectechoes.eu/> [dostęp: 25.02.2022 r.]
- Lagerkvist, Cajsa. Lagerkvist, C., *Empowerment and anger: learning how to share ownership of the museum*, "Museum and Society" 4(2)/2006, s. 52-68.
- Lynch, B., *Neither helpful nor unhelpful. A clear way forward for the useful museum*. [w:] *Museums and Social Change. Challenging the Unhelpful Museum*, red. A. Chynoweth, B. Lynch, K. Petersen, S. Smed, Londyn 2020, s. 1–32.
- McLoughlin, M., *Museums and the Representation of Native Canadians: Negotiating the Borders of Culture*, Londyn i Nowy Jork 2014.
- Museum Activism*, red. R.R. Janes, R. Sandell, Nowy Jork 2019.
- Museums, Equality and Social Justice*, red. R. Sandell, E. Nightingale, Londyn i Nowy Jork 2012.
- Schoenberger, E., *What does it mean to decolonize a museum?*, <https://www.museumnext.com/article/what-does-it-mean-to-decolonize-a-museum/> [dostęp: 26.02.2022]
- Simon, N., *The Art of Relevance*, Santa Cruz 2016.
- Simon, N., *The Participatory Museum*. Santa Cruz 2010.
- Spivak, G.C., *Can the Subaltern Speak? Speculations on Widow-Sacrifice*, "Wedge" 7/8 1985, s. 120-130.

